

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. Иван Методиев Петров,
вътрешен член на научно жури
относно дисертационен труд на тема:
„Арменският въпрос в руската външна политика (кр. XIX – нач. XX век)“,
за придобиване на образователната и научната степен **„доктор“**,
научна област: **2. Хуманитарни науки**,
професионално направление: **2.2. История и археология**,
автор на труда: **Диана Кареновна Папоян**,
катедра „История“, Правно-исторически факултет,
ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград

1. Данни за дисертанта

Диана Кареновна Папоян е родена в Ереван, Република Армения. Завършва средно общообразователно училище с хуманитарно-естетически профил в гр. Бургас (2009 г.). Висше образование – ОКС „бакалавър“ – получава в университет „Проф. д-р Асен Златаров“, гр. Бургас, специалност „Български език и история“ (2015 г.) с дипломна работа „Русия и Проливите в периода 1833–1856 г.“ След това завършва ОКС „магистър“ в същия университет с дипломна работа „Въпросът за Черноморските проливи във външната политика на Русия (1914–1917 г.)“

От 2017 г. започва обучение в Югозападен университет „Неофит Рилски“, гр. Благоевград – зачислена със Заповед № 1526 / 03.07.2017 г. в докторска програма Нова и най-нова обща история. В периода (септември-ноември 2019 г.) провежда тримесечна специализация в гр. Ереван, Република Армения, организирана от Министерството на образованието и науката на Република България. От 2016 г. води упражненията по дисциплината „Нова и най-нова обща история“ в университет “Проф. д-р Асен Златаров“- Бургас.

Има 4 участия в студентски научни конференции и 1 участие в докторантски семинар. По темата на дисертационния труд има 5 публикации от които 3 на английски език.

2. Данни за дисертационния труд

Дисертацията се състои от увод, 3 глави, заключение, резюме на получените резултати, приложения и библиография с общ обем от 380 страници.

Увода започва с разяснение какво представлява Арменският въпрос. Ясно е заявено, че дисертационният труд има за обект на изследване Арменския въпрос като международен проблем. Поради ролята на Русия в историята на Арменския въпрос предметът на изследване е прецизиран като „Арменския въпрос в руската външна политика (края на XIX – началото на XX век). Определени са началната и крайната хронологични граници на изследването. По-нататък е направен кратък обзор на руската външна политика по Арменския въпрос от края на Руско-турската война (1877-1878 г.) и мирните договори след нея. Поради наслоените в историографията тези за руската външна политика по Арменския въпрос, докторанта си поставя като главна цел цитирам: „да представи обективно и да анализира действията на руската дипломация по Арменския въпрос в края на XIX и началото на XX век като развенчае мита за освободителната роля на Петербург в историческото развитие на арменския народ“, край на цитата.

Освен това дисертационният труд има за задача да коригира още едно погрешно схващане – за невинния образ на арменците в Османската империя и за неоснователната антиарменска политика на Високата порта. Предвид, че докторантът е от тази народност и не се стреми да избегне неудобните истини, това му прави чест.

Следва изброяване на изпълнените 7 основни задачи в хода на работата, както и разгледаните различни детайли от руско-арменските отношения. След това е описана структурата на дисертацията и методите, използвани в научната работа. Текстът в уводната част завършва с

подробен 14-страничен обзор на използваните извори и научна литература за създаването на дисертацията.

Глава I е озаглавена *„Възникване и същност на Арменския въпрос и мястото му в руската блискоизточна политика през 70-те години на XIX век.“*

Основните изводи от тази глава са следните: Руската политика по отношение на Армения като цяло е колеблива, непоследователна и нерешителна. Действията на арменските национални дейци също се характеризират с непоследователност и противоречивост.

Арменският въпрос получава международно признание и интернационализация през 1878 г. След войната той прераства в проблем с международно значение, като същността му се свежда до въвеждането на реформи в източните вилаети на Османската империя.

Много точно докторантът разкрива недостатъците в постановленията по Арменския въпрос, приети в Санстефанския договор. Както е подчертано в работата, това може да се обясни с липсата на ясна руска програма по Арменския въпрос в руското политическо ръководство. А горчивата истина е, че Русия не желае да се обвързва със западните (турските) арменци и да става гарант за решаването на Арменския въпрос, имайки наум и близо 1 млн. източни арменци, живущи в руската империя.

Закономерни са заключенията, че арменското националноосвободително движение за разлика от това на балканските народи, не е достигнало своята зрялост и е лишено от ясна политическа идеология и единна ръководна стратегия, което оказва негативно влияние по време на Берлинския конгрес.

В тази глава много обстойно са разгледани англо-руските противоречия за времето след Санстефанския договор до края на Берлинския конгрес.

Подробно са описани дипломатическите преговори в Берлин, свързани с Арменския въпрос и позициите на отделните страни, участващи в конгреса. В края на първа глава е направен кратък анализ на събитията в периода март – юли 1878 г. и основните изводи от тях, което е едно хубаво решение на автора.

Глава 2 е озаглавена *„Арменската криза от 90-те години на XIX век и позицията на руското правителство“*.

В тази глава се разглежда историята на Арменския въпрос от Берлинския конгрес до края на XIX век. Създаването на арменските политически партии и тяхната борба за решаването на Арменския въпрос. Описана е политиката на османското правителство към арменците. Изяснена е политиката на Русия към Арменския въпрос – политика на подкрепа на интегритета на Османската империя срещу предложенията на Англия за реформи в източните вилаети, а от 1891 г. политика на „русификация“ на източните арменци. Обяснени са причините за тази руска политика по Арменския въпрос. Специално място е отделено на погромите срещу арменците през 1894 г., както и руската политика към тези събития.

Последните два параграфа от тази глава са посветени на реформената акция от 1895 г. и руската политика по Арменския въпрос в периода 1895-1897 г. Анализирана е и политиката на Франция по Арменския въпрос в този период – политика срещу всякакви промени в Османската империя. Обяснен е и отказът на Османската империя от реформи поради подкрепата на Русия за запазване на интегритета на империята.

Основният извод е, че руската политика в подкрепа на Османската империя е главната причина за неуспеха на Европа да предотврати масовите убийства в Османската империя и да накаже виновниците.

Глава 3 е озаглавена *„Активизирането на Арменския въпрос в началото на XX век и еволюцията в отношението на Русия“*.

В тази глава се разглежда промяната в руската политика по Арменския въпрос, започнала през 1905 г. Това е свързано с поражението в Руско-японската война, подобряването на отношенията с Англия и появата на нов съперник в Мала Азия – Германия.

Поради тези причини в началото на XX век Турска Армения придобива важно значение в плановете на Русия. По-нататък в тази глава е разгледана историята на създаването на младотурското движение и отношенията на различните негови групировки с арменското националноосвободително движение. Анализирани са дейността на различните арменски политически партии в началото на новия век и техните връзки с младотурците. Изводът който се налага е, че Арменската апостолическа църква и революционно-политическите организации на арменците не разполагат с ясна и сериозна програма и стратегия за постигане на националните цели.

Значително място е отделено на събитията в Адана през април 1909 г. Изтъкнати са причините за тях. Въпреки трагичните събития в Адана, арменските политически партии продължават да бъдат разединени.

Последните два параграфа от тази глава са посветени на руско-турските и руско-немските преговори за прилагане на реформи в източните вилаети. Много интересни са изводите за очакваните последствия от развитие на процесите в източните вилаети на империята. Назовани са главните виновници за събитията през 1915 г. в решаването съдбата на турските арменци.

3. Оценка на научните приноси

Получените резултати дават основание да се направят следните заключения относно приносите в представената дисертация, сред които бих открил:

В глава I са разработени и изяснени редица въпроси по темата на дисертацията като авторът застъпва следните тези:

1. За руското правителство разрешаването на Арменския въпрос не представлява цел, а единствено средство за постигането на имперските външнополитически задачи и не желае прекалено да се ангажира с него.

2. Дисертантът приема тезата, че Русия включва в Санстефанския мирен договор член 16, гарантиращ сигурността на арменското население в Мала Азия, с цел да продължава да има повод за хуманитарна интервенция в Османската империя.

3. Русия не желае да се обвързва с ангажименти спрямо западните арменци и да става гарант за решаването на Арменския въпрос.

4. В Берлин руската дипломация проявява незаинтересованост и отстъпчивост по Арменския въпрос.

5. С Берлинския договор Арменския въпрос получава своето международно признание и се интернационализира.

6. След Берлинския конгрес настъпва поврат в отношението на Османската империя към арменците.

В глава II дисертантът достига до следните констатации и изводи:

1. След Берлинския конгрес в руската политика по Арменския въпрос настъпва промяна и до първото десетилетие на XX век Русия заема неутрална и понякога враждебна позиция по Арменския въпрос.

2. Русия не реагира на кланетата сред арменското население през 90-те години на XIX век.

3. В дисертацията са разяснени подробно причините за руската политика по Арменския въпрос в този период.

В глава III:

1. Представена е подробна картина на състоянието на Арменския въпрос в края на и началото на XX век.

2. Анализирана е дейността на руската дипломация по въпроса за арменските реформи в Османската империя в периода 1912-1914 г.

3. Разгледани са причините и предпоставките които пречат за решаването на Арменския въпрос и водят до събитията от 1915 г.

Цялостни приноси на дисертационния труд:

1. Изследването представлява първото комплексно научно проучване на Арменския въпрос и на руската политика по него в края на XIX – началото на XX в. в българската историография.

2. Направен е нов прочит на събитията от тази епоха с който се ревизират съществуващите до този момент тези наложени от руските и особено от арменските автори, които традиционно преувеличават ролята на Петербург в историческата съдба на арменския народ и го представят като негов единствен защитник и застъпник, без да се отчитат реалните интереси, цели и тактики на царското правителство.

3. Коригирана е тезата за невинния образ на арменските национални дейци в Османската империя и за неоснователната антиарменска политика на Високата порта. Със своето неразумно и разединено поведение арменските национални представители също носят отговорност за неуспешния край на Арменския въпрос и този факт е отбелязан в дисертацията.

4. Много подробно е разработена частта от дисертацията посветена на връзката между Арменския въпрос и въпроса за Черноморските проливи в руската външна политика през разглеждания период. Този аспект от руската политика по Арменския въпрос е недостатъчно проучван в историографията, което обосновава приноса на настоящото изследване.

Държа да добавя няколко извода достигнати от автора в резултат на неговите проучвания по темата, които имат приносен характер:

1. Въпросът за арменците е изцяло второстепенен в руската блискоизточна политика в сравнение с въпросите, засягащи Балканите.

2. Русия не възнамерява да допуска обособяването нито на автономна, нито на независима арменска държава.

3. В периода 1894-1897 г. по време на антиарменските репресии в Османската империя, Русия заема негативна позиция спрямо арменците с което на практика оказва подкрепа на султана.

5. Заключение

Общото впечатление от работата е много добро. За пръв път в научно обращение са въведени множество документи от руски, английски и немски източници, неизвестни досега на българската историография.

Приветствам решението на докторанта в края на всяка глава да прави обобщение на най-важните събития, разглеждани в текста. Езикът е изчистен от чуждици и текстът се чете много леко. Приложените 20 свидетелства – карти, документи и снимки също обогатяват представите на читателя за описваните събития. Безспорно сред тях бих открил двете карти, показващи разпространението на арменския елемент на територията на Османската империя.

Бележките към текста също са на много високо ниво. За написването на дисертацията е използвано внушително число извори и научна литература на основните европейски езици.

Всичко това ми дава основание да препоръчам на уважаемото Научно жури да присъди на Диана Папоян образователната и научна степен „доктор“, за което аз гласувам с пълна убеденост.

Дата:

04.06.2021 г.

Доц. Иван Петров